

NOVI SUBJEKT

zapisi o današnjem pesništvu

miodrag pavlović

Poezija nastaje, ponire, udaljuje se, čini se zamenljivom, izgleda ponekad samo kao dokument i svedočanstvo, kao materijal za teoriju, saputnik istorije, beleg jezičkog širenja i menjanja. Ali poezija je preobrazljiva, može da bude sve, ipak, opstaje kao ona sama, kao poseban oblik mišljenja i vid življenja. Poezija je pogled na život, ustoličenje izuzetnosti, spasavanje svakodnevnog. Ona može da bude konkretna i angažovana, dogmatska, avangardna, ali mora da ima imaginaciju, mora da bude igra pronalaženja, invencija, zaplet, stvaranje prostora, izazov jeziku, društvu, ogledalo koje oduševljava i izneverava.

Poezija, u svemu što čini, postulira postojanje ljudskog subjekta. Ona nije svodljiva na objektivnost teksta. Niti na neku objektivnost subjekta. Ona sa subjektom deli njegovu neizvesnost, neuhvatljivu prisutnost. Ona u igri može da se odrekne subjekta, kao što i subjekt, protjerški u svojim moćima, može da samog sebe zamisli kao objekt, da izvodi privremenu mimikriju objektivnosti. Ali u svojoj slobodi izbora, u svojoj invenciji, ako ne i u stvaralaštvu, bar u nečem što naliči stvoriteljstvu, poezija nosi neizbrisiv pečat subjekta i sama postaje subjekt.

U subjektu je i novo i staro, mogućnost pamćenja i sposobnost obnavljanja. U njemu je komplikovano traženje jemstva i iskušenja identiteta: iz njega — potreba za iskazivanjem, ili potreba za stvaranjem novog subjekta: umetnička igra. Pitanje koliko je i objektivan svet — objektivan. Za našu misao, u prvoj instanci, on svakako jeste. U objektivnom svetu, i mi smo objektivni. Umetničko delo, u toj perspektivi, postaje dokument. Dokument izgleda kao trijumf objektivnosti. Ali potreba za dokumentom, nije objektivna. Potreba za objektivnošću je — subjektivna.

Subjekt pojedinca nije svemoć ni svestvaralaštvo. Nije sve potencijalno dato svakom subjektu. Nisu katalozi svih arhetipova dati i ugrađeni u kompjutere koje subjekti poseđuju rođenjem. Sva mudrost sveta ne leži kao uspavani ču-

var, kao zaturen poklon, na mestu susreta moždane supstance i psihičke energije. Neka saznanja javljaju se retko i moraju se prenositi da bi stigla do drugih ljudi. Niti čovek u svom životu prolazi sve moguće stadijume ličnog i duhovnog razvoja, niti svi narodi u svojoj kulturnoj evoluciji prolaze kroz sva moguća saznanja i otkrivenja. Tu i tamo je samoniklost. Mnogo toga mora da bude preuzeto, shvaćeno, ponovo oživljeno. Difuzija kulture je ključ njenog stvarnog života.

Tako i veština pisanja poezije kao i mnogostruka dubina razumevanja poezije, mora biti prenošena. Povremeno, istorija pravi na izvesnim prostorima potpuno izbrisane površine, ili se ljudi-po jedinci odriču onog što su drugi saznali. Polazi se od empirijskog početka. Svest o početku je drugo nego eksperimentalno proizvođenje situacije golog početka. Zamišljeni, goli početak može da ostane dugo zaljubljen u samog sebe. Vraćanje empirijskom početku postaje odricanje od svake kulturne delatnosti.

Umeće stvaranja poezije može se naučiti i može se zaboraviti. Nijedna od visokih delatnosti čovečjeg duha nije imperativna, nije biološka neminovnost. I invencija ima svoje modele po kojima radi. Postoji i retka invencija modela invencije. Zakonitost pojave poezije, kao i eventualna zakonitost nestanka poezije, ne postoje. Ljudi biraju poeziju, vole je, ili zanemaruju i odbacuju. To je stvar nepredvidljivih opredeljenja niza pojedinaca, niza subjekata. Poezija je u nepredvidljivoj ruci mnogih ljudi koji su i sami sebi nepredvidljivi.

Odgovornost pesnika u društvu nesumnjiva je: to je odgovornost jednog subjekta pred drugim subjektima. Što dublja subjektivnost, to veća odgovornost, to potpunija percepcija objektivnog. Današnji zadatak pesnika nije samo pisanje dobre i moderne poezije. Kroz modernu poeziju traži se definicija moderne subjektivnosti. Ukoliko je ona u modernom vremenu moguća. Odgovor nije unapred dat, odgovor se pravi, piše, izmišlja. Odgovor na pitanje: kako izgleda moderna stvaralačka svest, nije jedan. Na različitim mestima on će morati da izgleda različito. Negde ga neće ni biti. Pitanje nije samo pesničko, ono je i društveno. I politika je nerazdvojiva od subjekta koji se opredeljuje i od subjekta koji dela. Moderna svest koja nastaje, takođe je deo jedne kosmičke igre, novo slaganje elemenata u vadrini duha.

Lako je reći da bi moderna svest mogla da bude sinteza svega. Ali to bi bila enciklopedija, ne svest. Svest mora da ima svoje noseće principe, čak i kad ima u sebi mogućnost za suprotna opredeljenja. I kad ima mogućnost da se negira, ili da se potpuno odene u ruho objektivnog sveta.

Čini se da najbolji među pesnicima, u zemljama gde se danas piše dobra poezija, teže da nešto podignu uvis. Oni žele da ponovo *popnu* dostojanstvo pesničke umetnosti, da pišu pesme onda kad ima razloga da se stvorи zaista pesma. Pesma ne sme da bude ni dosadna, ni lažno-svečana, iako u sebi treba da sadrži neku svečanost: svečanost humora, otkrivanja novih slika, svečanost pesničkog saznavanja. Suviše doslovan silazak u svet predmeta, u jezik običnog opštenja o problemima o kojima se možemo dobro obavestiti iz novina, ne budi u nama privrženost ka pesničkoj umetnosti, ako već osećamo da takva umetnost treba da postoji.

Ne moramo u svakoj prilici željeti da čitamo poeziju. Ali kad se ta želja javi, onda hoćemo da to baš bude poezija, moderna poezija; poznati fluid koji nas podilazi na jedan nov način. Čeznemo za poezijom koja ima miris savremenosti, svest o istorijskoj atmosferi u kojoj nastaje. Ali smo razočarani, ako ona ne otvara neki prozor van uskih istorijskih uslovjenosti. Makar i u najmanjoj meri poezija mora da nosi neki drevni trag svoje umetnosti, neki očaravajući znak svog porekla i trajanja. Treba da ponudi i novu igru, igru rečima, igru gledanjem i govorom. Mora da pokaže da nije samo igra, nego da u sebi ima prečutkivanje patnje, nemovnost iskazivanja u jednom trenutku, vlast nad jezikom, slutnju u onom što dolazi.

Možemo tražiti i zahtevati poeziju koja u svim prelivima opisuje naša aktuelna socioološka, društvena i psihološka iskustva. Možemo preporučivati poeziju koja će da uvežbava i primenjuje sva nova saznanja o strukturama raznih jezika i o generativnim osnovama jezika uopšte. Ali kada se dogo-

di u nama taj privilegovani trenutak potrebe za čitanjem poezije, onda se traži od nje ono najbolje, pa makar to bilo i teško. Traži se poezija onih koji su najviše verovali u poeziju i najviše u njoj mogli.

Iracionalno se zapravo ne pretvara u racionalno. I to ostaje tako, ne zbog nemoći jezika, ili zbog naših psiholoških nedovoljnosti. Čak treba odbaciti prepostavku da je sama klasifikacija pogrešna. Jedno se ne pretvara u drugo; poezija to pokazuje. Nema te terapije koja može sve da racionalizuje, nema te analize koja bi poeziju izlečila od sebe. Sama poezija je neizlečiva. To je jedna od njenih osnovnih odlika.

Postoji velika poezija i postoje velike poetičnosti. Parodoks je reći: ima velike poezijske koju tek treba napisati. Gde je **ima**? Odakle treba da se pojavi? Ima li je u jeziku? Treba li iz njega da naiđe? Poezija se govori, ona je govor, ali ne dolazi iz govora, ona nije sama ta izgovorenost. Nije ni samo jezik, niti je poezija usavršavanje jezika, njegova kultura. Ona dolazi iz predjezika, i predsmisla.

Znači li to da se o poeziji zapravo ne može razgovarati?

Mislim da pesnik čuje nešto iza svog uha. On veruje da i drugi čuju to iza uha, ako ih on rečima podseti. To što čuje, zvuči ponekad drevno, ponekad sasvim novo, ponekad zvuči neizrecivo. Moglo bi se reći da je pesnik tu da osluškuje kretanja na dnu jezika, ili da ponovo čuje praezik u njegovoj zaboravljenoj svežini. Mislim da je reč »praezik« samo simbol za ono što pesnik traži: to traženje ne-ma svoje tačno ime.

Pesnik je tu više da sluša, nego da govori. On je protiv gluvoće, protiv rečitosti, protiv zadebljalosti i neprovidnosti. Razume se, pesnik je tu protiv laži, one dublje. Nesrećnik, njemu ni istina nije dovoljna.

Avgust-septembar 1976.

jovan lukić: plakat, 1975, offset

ČAROBNO I TEHNIČKO

dušan pajin

Gоворити о техничком и техници знаћи говорити о нечим што изгледа јасно и писку и читаоцу. Међутим, збунjuје нас како би се могло говорити о чаробном, то јест о нечим што изгледа само као слутња или неодређен наговештја, изван конекстка културне антропологије у којој је она специфична категорија прoučавања магије, мита и других предмета археологије духа. Па ипак, покушаћемо да мислим о чаробном као о аksiошкој категорији.

Поставља се, пре свега, пitanje може ли се о чаробном говорити као о самосталној вредности, или је он, напротив, квалитет других вредности, или специфичне (као и техничко), одређен начин остварivanja неких вредности? По свему сudeći чаробно се јавља у сva tri značenja; dakle — као именica i као привев. Уосталом, исто važi i за neke druge vrednosti, на primer lepo, добро итд. Отуда је неobičnije да се чаробно не јавља у читавој istoriji западне аksiologије, од Сократа наовамо. Изгледа да су у пitanju два razloga. Pre свега, чаробно није konstitutivna vrednost — на njemu se ništa не може zасновати, nepouzдан je i odnosi se на непланирane okolnosti. Истина i покушаји да се одређе добро и лепо suočavali су се s velikim teškoćama, o čemu svedoče istorije етике i estetike, ali je ipak Platon читаву државу zасновao на идеji javne добробити. S друге стране, чаробно je ostalo zaroблjeno u magijskoj i religijskoj tradiciji i u toj mери se identifikовало sa sujeverjem i iracionalizmom, da je svako samostalno mišljenje (kao konstitutivno) dopuštalo чаробно само као figurativni estetski atribut (pa se говорило о »чаробној музici«, или »чаробној поезији«).

U magijskoj tradiciji чаробно je u neposrednom sadejstvu s техничким. U primitivnim društvima чаробno i техничко су повезани u jedinstvenu praksu. To nisu dva odvojena domena, već skup radnji sa zajedničkom svrhom. Kad se izgovori чаробna reč ili izvrši radnja, a potom (технички) izvede (функционална) radnja, i jedno i drugo je deo jedinstvene praksе. За nas se, pak, magijsko i техничко јављају као две odvojene sfere s različitim važenjem. Некакве остатке magijskog признajемо само као spontanu, nespecifikovanu psihotekniku koja usredseđuje psihičku energiju subjekta u pravcu cilja. Magija pretpostavlja mnogo više — она računa s »dušom stvari« i pretpostavlja univerzalno psihičko polje где duh subjekta upliće dušu objekta i tako omogućuje sporovodenje cilja na materijalnom planu. Понекад се magijska radnja samostalno спровodi, a понекад u sadejstvu s funkcionalnom, техничком radnjom. Наравно, ова подела je izraz našeg kulturnog koda. U tradiciji magija je funkcionalna, iako ekskluzivna po technici i izvršiocima. Но, на isti način je ekskluzivna i naša tehnika. Antropolozi su u određenom smislu potcenjivali magiju, shvatajući je isključivo kao kompenzaciju za manjkavost, ili nepoznavanje tehničkih sredstava. Nasuprot ovom, drugi su je precenjivali, uzimajući ozbiljno »narcističku svemoć« magije.

U religijskoj tradiciji чаробно почиња на вери u božanstvo i dokaz je njegove milosti. Но, istorijski posmatrano, ono se retko јавља u čisto religijskom виду — као пук izraz milosti — i najčešće je na prelazu između magijskog i religijskog značenja, јављајуći se као испunjene жеље i neverovatnih zahteva, ili као svojevrstan ukras posvećenoga, на isti način као што je u magiji ono svojstvo враћа, ili šamana.

*

Ako, s jedne strane, odbacimo оve dve tradicije, a s druge se suočimo s ulogom техничког u našoj slici sveta, postavlja se pitanje има ли данас uopšte mesta за чаробно? Покушај Pjera Mabija да уз sopstveni doživljaj чаробног u svakodnevni pruži i presek kroz literarnu tradiciju чаробног (P. Mabij: *Ogledalo čudesnog*, Beograd 1974), kroz šifre чаробног, које je остavila tradicija, pokazuje da stvarni doživljaj чаробног može biti samo ispred nas, u otkrivanju sopstvenih šifri.